

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„Európa és a magyarság a 18-20. században” Doktori Program

Apáti Anna Zita

**Az önálló ír állam létrejöttének esélye
1916-1923**

Témavezető: Dr. Surányi Róbert

Pécs
2007

1. A doktori értekezés célkitűzései

Az önálló ír állam megalakulásához vezető út az Ír-sziget XX. századi történetének máig vitatott időszaka, amely megosztotta a lakosságot, a politikusokat és az ír történészeket.

Két irányzat bontakozott ki az ír történetírásban. Az egyik, a nemzeti irányzat szerint a XX. századi írországi harcok célja a köztársaság megteremtése, a függetlenség elnyerése volt. Az 1916-os húsvéti felkelést hősiességként értékelték, hibának tekintették viszont az 1921-es angol-ír egyezmény aláírását, erősebb megfogalmazások szerint árulásnak.¹ A történészek másik csoportja a nemzeti irányzattal ellentétben reális kompromisszumnak tartotta az egyezményt és az általa elnyert domíniumi státuszt pedig az egyedül elfogadható lépésnek. Ennek az irányzatnak a képviselői azt hangsúlyozták, hogy az angol-ír egyezmény megítélésénél nem jövőből vagy a tervekből, álmokból, hanem az adott korszak eseményeiből kell kiindulni. Nem azt vizsgálták mit adott fel az ír nemzet, hanem mit kapott, mit nyert ezzel a kompromisszummal.

Nagy-Britannia történetét számos magyarnyelvű könyv és tanulmány ismerteti. Az ír történelemre vonatkozó adatokat többségében ezekből a munkákból lehet ismerni, egy-egy fejezet vagy bekezdés erejéig. Sajnos a kisszámú írások olykor még pontatlanok is, így meglehetősen elhanyagoltnak tekinthető a magyar történeti kutatásnak ez a területe. A szakmai szempontból leginkább kifogásolható munkákat nem is szerepeltettem az irodalomjegyzékben.

Magyarország Európai Unió csatlakozása hozott némi előrelépést. Megnőtt az érdeklődés a tagországok, így Írország iránt is. Elsősorban azonban gazdasági és kulturális megközelítésből vizsgálják az országot. Magyar nyelvű, történelmi témájú szakirodalomról alig beszélhetünk, hiszen csak összefoglaló művek, fordítások jelentek meg a témában.

A vizsgált korszakkal kapcsolatban viszonylag gazdag ír szakirodalom áll rendelkezésre. A húsvéti felkelés és a hozzá vezető út különösen jól feldolgozott. Az első világháború utáni eseményekről főleg összefoglaló munkák, eseménytörténeti

¹ Ez a nagyon erős fogalmazás napjainkra enyhült, melyben nagy szerepe van az Európai Unió megalakulásának.

ismertetések jelentek meg. Az elsődleges források feldolgozásán alapuló megközelítés jóval kevesebb. Ennek egyik oka, hogy az ezredfordulóig a dokumentumok nagy részét zárolták. A másik ok az a nagyfokú társadalmi érzékenység, amivel az írek az 1921-1923 közötti időszakot kezelik,² mivel az angol-ír egyezmény, az azt követő polgárháború, és az ír politikusok személyes ellentétei tragikus helyzetbe hozták Írországot.

Munkám elsődleges célja tárgyyszerűen feltárni, a korabeli ír dokumentumok elemzése alapján az 1921-es egyezményhez és az Ír Szabad Állam megalakulásához vezető utat. Bemutatni szándékozom azokat a politikai játszmákat, küzdelmeket, melyek a mai ír kérdés megértéséhez nélkülözhetetlenek és feltárják a probléma gyökereit.

Az értekezés másik célja, hogy leszámoljon bizonyos sztereotípiákkal. Ezek nagy része az ismeretek hiányából fakad, valamint a média által közvetített féligazságokból táplálkozik. Az egyik ilyen félremagyarázás szerint a Sinn Fein egyenlő az Ír Köztársasági Hadsereggel, az IRA-val, és mindkettő terrorista szervezet. Ezzel szemben bemutatom, hogy a XX. század elején hogyan alakult át a békés átalakulást hirdető Sinn Fein (Mi Magunk) mozgalom politikai párttá, hogyan vált az ír függetlenség jelképévé és végül hogyan alakult át az ír fegyveres ellenállás, az el nem ismert Ír Köztársaság katonáiból az Ír Szabad Állam hivatalos hadseregévé.

A másik féligazság szerint katolikus-protestáns vallásháborúról lett volna szó. A XX. század elején ez a megközelítés elsősorban az észak-ír területek kérdésénél merült fel, ahol a középkori események felnagyításával próbálta az ulsteri politikai elit igazolni hatalmi harcát a katolikus „betolakodókkal” szemben. Csakhogy a középkorban Anglia számára a katolikus „betolakodó” elsősorban Franciaország és Spanyolország képviselőit jelentette. A XX. században az ulsteri protestánsok nem szabad vallásgyakorlatukat, hanem privilégizált pozícióikat féltették a katolikus „uralom” létrejötté esetén.

Az önállóság, vagy függetlenség fogalma a XX. század elején ugyanazt a törekvést takarta. Visszakapni az önálló dublini parlamentet és kormányt. A Home

² Az ír irodalom, szakirodalom és a társadalom az eseményhez eltérő módon közelít. Magyar történelmi fordulópontokhoz hasonlítva van, aki Trianonként értékeli és van, aki a Kiegyezéshez hasonlítja.

Rule mozgalom hívei a birodalmon belül képzelték el az önállóságot. A tizes évek közepétől egyre radikálisabb követeléseket fogalmaztak meg és egyes csoportok már a független Ír Köztársaság megteremtéséről álmodtak.

Az ír függetlenségi mozgalomban bekövetkezett változás oka a brit parlamenti harcok eredménytelensége az ír nacionalisták szempontjából és az első világháborút követően világszerte fellángoló nemzeti küzdelmek ösztönző, radikalizáló hatása volt.

Az angol-ír egyezmény aláírásának dátuma 1921 végére esik, természetesen mégsem ez az egyetlen év az, ami döntően befolyásolja az eseményeket. Az első világháború után a Párizs környéki békeszerződésekkel gazdasági és társadalmi átrendeződés vette kezdetét a világban.³ Az ír kérdés ennek az átrendeződésnek a része.

Az ír önállóság létrejöttének problémáját nem lehet az európai és a világ eseményeitől elszigetelten elemezni. Az angol-ír ellentétet egy tágabb összefüggésrendszerben is vizsgáltam. Az értekezésben röviden bemutatom az előzményeket, valamint az önállóságért folytatott harc fontosabb állomásait. A fókuszban az első világháború utáni események állnak, azok a kül- és belpolitikai változások, amelyek mindkét felet a tárgyalóasztal mellé ültették.

A témaválasztásban az a törekvés vezetett, hogy magyar nyelven ismertessem, bemutassam a modernkori ír történelem legfontosabb időszakát. Azt a korszakot, amikor az ír politika színterén a magyar történelemnek a Kiegyezést megelőző taktikáját, a passzív ellenállást alkalmazzák, a gazdasági életben pedig a reformkori Magyarország célkitűzéseit teszik magukévá.

A kérdésben akkor hozott ír döntések bírálói között sokan vannak, akik akarva-akaratlanul, az elkövetkező események tükrében mondanak ítéletet az ír függetlenség megteremtésének esélyeiről. Én megpróbálom elkerülni ezt a hibát, inkább az adott történelmi helyzetet vizsgálom, melyben a résztvevők az adott körülmények és erőviszonyok ismeretében hozták meg döntésüket.

³ Margaret Macmillan: Béketeremtők, Budapest 2005. 577-583.o.

2. Alkalmazott módszerek⁴

Elsődleges ír történeti forrásokra támaszkodva dolgoztam fel az anyagot, öt levéltárban folytattam kutatásokat. Az alapot a dublini Nemzeti Levéltár anyaga képezte, amely igen gazdag forrásanyagot őriz. Az ír parlament aktái nemcsak kormány- és parlamenti ülések jegyzőkönyveit, hanem miniszteri, titkári feljegyzéseket, leveleket, jelentéseket, újságcikkeket, statisztikai adatokat is tartalmaznak. **National Archives, Dublin:** Dáil Eireann Papers II, Dail Eireann Papers III., Dail Éireann Papers IV., Dáil Éireann Papers V., Minutes of Ministry and Cabinet 1919-1922.

Az ír történelem egyes kimagasló eseményének kutatására központokat hoztak létre vidéken. A limericki intézetben az 1916-os Húsvéti Felkelés anyagáról találtam nagy gyűjteményt. **Limerick City Library and Archives:** 1916 Rebellion Papers. Az itt található dokumentumok azért fontosak, mert az 1919-ben deklarált Ír Köztársaság az 1916-os örökösének tekintette magát.

Felhasználtam politikusok, közéleti személyek írásait, feljegyzéseit, nyilvános felszólalásait. Tanulmányoztam ír szervezetek, intézményeinek iratait, parlamenti és kormányülésekről készült jegyzőkönyveket, privát találkozókról készült feljegyzéseket. Többek között **Griffith Archives, Maynooth:** Documents of The Hungarian Policy, Sinn Fein, Correspondance.

Az ír önállóság ára az északi 6 megyéről történő lemondás, valamint az ulsteri politika volt. Ennek dokumentumait Belfastban gyűjtöttem össze. **Belfast Central Library and Archives:** The Treaty Papers, Ulster historical Documents. Az észak-ír politika konzervatív támogatásáról, illetve a Lloyd George kormányának az ír rendezésre irányuló törekvéseiről találtam dokumentumokat Londonban. **Public Records Office, London:** Cabinet minutes, Home Office Papers.

A levéltári kutatás mellett Írország központi egyetemi és városi könyvtáraiban gyűjtöttem anyagot és ismertem meg a korszak szakirodalmát, találtam

⁴ A kutatási anyagról részletesen az értekezésben lásd: *Kutatási helyszínek és források összefoglaló jegyzéke c. fejezetet.*

dokumentumgyűjteményeket. **Belfast Central Library, Galway University Library, Russel Library, Maynooth.**

A könyvek nagy része összefoglaló mű, mely egy időszakon, egy történeti személy életén, vagy gazdasági, kulturális szemponton keresztül dolgozza fel az időszakot. Ezekből egy általános kép rajzolódott ki, de nem segített részleteiben megismer az eseményeket.

A hetvenes években még éltek olyan politikusok, közéleti személyiségek, akik részt vettek a Megállapodás körüli politikai vitákban, fontos szerepet játszottak a polgárháborúban, majd az új állam létrejöttében. A személyes anyagok egy része még zárolt.

Az 1921-1922-ben zajló polgárháború idején meghaltak az ír politikai vezetés tizenhatos generációjának nagy alakjai, lezárult egy korszak. Egyedül a „nagy túlélő” Éamonn de Valera levelezése és visszaemlékezése maradt ránk. **National Library, Dublin:** De Valera Speeches and statements, correspondance.

Különleges helyzetet teremtett, hogy 1997-ben feloldották az 1899-1921-es korszakra vonatkozó angol titkosszolgálati jegyzőkönyvek kutatási tilalmát, melyek 2006-tól hozzáférhetővé váltak külföldiek számára is.

Az ezredfordulótól megjelenő új kutatások számos új munka születését tették lehetővé. 2001-es ösztöndíjam segítségével sikerült ezek egy részébe betekintennem. Az ír szakirodalom újdonsága, hogy az általános ismertetés mellett bemutatja Írország különböző területein, városaiban lezajlott eseményeket. Elsősorban helytörténeti munkák készültek.

Külföldi kutatásaim során összegyűjtött anyag segítségével, annak kritikai vizsgálatával és értelmezésével, közelebbi képet kaphatunk magáról az Ír Szabad Állam születésének körülményeiről. Megvizsgáltam a résztvevő felek helyzetét, kül- és belpolitikai eseményeket, a nemzetközi és a brit birodalmon belüli erőviszonyokat.

3. A dolgozat felépítése

A Bevezetést követő első fejezetben, *Ír függetlenségi mozgalmak a XX. század elején*, vázlatosan bemutatam az ellenfelek politikai, gazdasági, társadalmi helyzetét. Ez háttérül szolgál az első világháború után kialakult helyzetben történt események megértéséhez.

A visszatekintés az írek 800 éven keresztül tartó függetlenségi harcának főbb állomásait, a brit birodalom részeinek az anyaországhoz fűződő viszonyát mutatja be. Részletesen kitér az angol-ír modernkori kapcsolatokra is.

Az ír önállóság esélye 1921 c. fejezet az 1921-es tárgyalásokat szakaszaira és témaköreire bontva vizsgálja az 1921. július 11-én aláírt fegyverszüneti megállapodástól kezdve a december 6-án aláírt szerződésig, de Valera londoni útjától, a Griffith delegáció munkájáig terjedő időszakban. Az első, igen rövid, szakasz 1921 nyarán zajlott, amikor a felek megismerték egymás álláspontját és megpróbálták azokat közelíteni egymáshoz. A második szakasz októbertől decemberig tartott a tervezetek megvitatásától a megállapodás, a Treaty⁵ aláírásáig. Témakör szerint az észak-ír helyzet, a státusz, az eskü, a védelem, a gazdaság kérdései képezték a megbeszélések tárgyát.

Az eltérő álláspontok, eltérő személyiségek, és a küldöttségek belső ellentéteinek bemutatásán keresztül rajzolódik ki az a politikai játszma, melynek végül nem lesz igazi nyertese.

Az Angol-Ír Egyezmény, a „Treaty” c. fejezet a szerződés közvetlen előzményeit vizsgálja, az aláírás körülményeit mutatja be, majd magát a dokumentumot elemzi, témakör szerinti csoportosításban. Ismerteti és elemzi a melléklet kikötéseit. Bemutatja, hogy mit nyertek és mit vesztek az írek az egyezménnyel.

Az Ír Szabad Állam megalakulásának körülményei c. fejezetben azt vizsgáltam milyen következményekkel járt Írországbán a dokumentum aláírása. Milyen politikai eseményeket idézett elő, hogyan osztotta meg az ír politikusokat és a lakosságot,

⁵ A Treaty szó fordítása Egyezmény, tartalmi tekintetben és a szóismétlések elkerülésére az általa jelölt törvényre az Egyezmény, Megállapodás kifejezését is használom. Ez a dokumentum az írek számára a legnagyobb jelentőségű, a nagybetűs szerződés, ezért a szót ebben a jelentésében nagy kezdőbetűvel szedem.

hogyan jutott el az ország a polgárháborútól az Ír Szabad Állam alkotmányának dublini ratifikálásáig, milyen körülmények között kezdte meg munkáját a szabad állam alkotmánya szerint megválasztott első kormány.

Az *Összefoglalás* az ismertetett tényeket, körülményeket, lehetőségeket figyelembe véve vizsgálja az önállóság, illetve a függetlenség kérdését Írországbán. Az Ír Szabad Állam létjogosultságáról az összefüggések bemutatásával ad teljes képet.

Az *Életrajzi vázlatok* c. részben a téma megismeréséhez szükségesnek tartottam egy rövid ismertetést adni azokról a politikusokról, akik meghatározó személyiségei voltak ennek az időszaknak.

Az értekezésben található az *Időrendi táblázat*, valamint a *Térképek, grafikonok, ábrák* saját készítésűek.

4. Új kutatási eredmények

Írország XX. századi történetének kutatását több, mint tizenöt éve kezdtem el. Ez alatt az idő alatt sikerült megismernem a rendelkezésre álló magyarnyelvű szakirodalmat, mely nagyon vázlatosan foglalkozik az általam tárgyalt időszakokkal.

Az értekezés újdonsága, hogy részleteiben ismerteti az 1921-1923-es ír eseményeket, feldolgozatlan, nem publikált, elsődleges források segítségével. A feltárt dokumentumok ismertetése, illetve elemzése hiánypótlónak számít Írországbán és Magyarországon egyaránt. A dokumentumok segítségével képet kapunk az ír függetlenségi mozgalom megosztottságához vezető útról, a politikai és fegyveres harcok során kialakult személyi ellentétekről. Az előbbiről részletesen beszámol a szakirodalom, az utóbbira sokkal kevesebb utalás történik. Munkámban ismertetem azokat a leveleket, beszédeket, melyek rámutatnak a személyes ellentétek meghatározó szerepére.

Az ír és angol titkosszolgálati jelentések feldolgozása alátámaszt egyes eseményeket, feltevéseket, vagy éppen új oldaláról ismerteti azt. Az ír titkosszolgálati jelentések bebizonyították például, hogy Lloyd George fenyegetése az ország ellen történő totális háborúról nem egyszerű fenyegetés volt, ahogy azt a „Treaty” ellenzői állították Dublinban.

Nemzetközi vonatkozásában érdekes lehet az ír kérdés magyar vetülete. Ennek ismeretében pedig az 1921-es Angol-Ír Egyezmény által elnyert önállóság, kívülállóként, magyar szemmel történő értékelése.

5. A téma továbbfejlesztésének lehetőségei

A további kutatások egyik lehetősége az 1921-es Angol-Ír Egyezmény és az 1867-es Osztrák-Magyar Kiegyezés közötti párhuzam miatt a két törvény összehasonlító elemzése. Egy másik vonalat követve érdekes lenne összehasonlítani a megegyezést egyengető két politikus, Arthur Griffith és Deák Ferenc életútját.

Az Ír-sziget „déli területei” a belpolitikai helyzet rendeződése után, 1923-tól indulnak fejlődésnek. A Treaty pártiak kormánya a húszas évek végén átadta a hatalmat a „megszelídült” egyezmény-ellenes irányvonal képviselőinek. Ezt az időszakot a második világháború kitöréséig, az ír bel- és külpolitika változásait, a brit birodalom átalakulásának tükrében érdemes lenne vizsgálni.

6. A szerzőnek az értekezés tárgyában megjelent publikációi, előadásai

Magyar nyelvű tanulmány:

- Ír nemzeti újjászületés
In: Dimenzió, Szerk.: Ambrus Attila, Pécs, Nr. 18 1998. május
- Az írek nyomában
In: Génius, Szerk.: Bartha Zoltán Kolozsvár, *Románia* 2000/1. 236-237. oldal
- Az ír oktatás a XX. század elején
In: Ezerszínű világ, Szerk.: Kéri Katalin, PTE-Tanárképző Intézet, Pécs 2000. 181-184. oldal
- Az ír oktatási rendszer története
In: Neveléstörténet, Szerk.: Tölgyesi József, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár 2005. 4. szám 151-165. oldal
- Az egységes európai oktatási térség kialakulásának esélye
In: Új Pedagógiai Szemle, Szerk.: Schüttler Tamás, Budapest 2005. szeptember, 46-56. oldal

Magyar nyelvű szakkönyv:

- Apáti Anna Zita: A kettészakított sziget, Alexandra kiadó, Pécs 1999.

Idegen nyelvű tanulmány, előadás:

- The Hungarian history paralell for Ireland
In: Humanities Section Proceedings International PhD. Conference, Editors:
Dr. László Lehoczky-Dr. László Kálmán, 1999. Miskolc
- The Divided Island
In: „Albion” Conference on British History and Political Science Proceedings,
Institute of English & American Studies, Editors: Attila Bárány - Mónika Pál 2001.
Debrecen